

Zenon Guldon

"Miasteczka guberni kieleckiej w latach 1870-1914. Zabudowa - rozwój - społeczeństwo", Stanisław Wiech, Kielce 1995 : [recenzja]

Rocznik Muzeum Narodowego w Kielcach 19, 453-454

1998

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

STANISŁAW WIECH: MIASTECZKA GUBERNI KIELECKIEJ W LATACH 1870–1914. ZABUDOWA – ROZWÓJ – SPOŁECZEŃSTWO, Kielce 1995, Kieleckie Towarzystwo Naukowe, ss. 239

Omawiana rozprawa stanowi kontynuację badań S. Marcinkowskiego, który przedstawił przemiany społeczno-gospodarcze w miastach Kielecczyny w latach 1815–1869¹ oraz W. Cabana, który zajął się liczebnością, strukturą i aktywnością gospodarczą mieszczństwa w latach 1832–1864². Zasadniczą podstawę badań nad demografią i historią społeczno-gospodarczą stanowią źródła statystyczne. Działalność statystyczną prowadziły rządy gubernialne. Zbieranie danych statystycznych wchodziło w zakres obowiązków redaktora dziennika gubernialnego. Dane te publikowane były corocznie w „Przeglądach” (Obzory) poszczególnych guberni. W 1887 r. Aleksander III zatwierdził uchwałę o utworzeniu Warszawskiego Komitetu Statystycznego, który dwa lata później rozpoczął działalność wydawniczą. W „Pracach” (Trudy) Komitetu publikowano m.in. dane dotyczące stanu oraz ruchu naturalnego i wędrownego ludności. Podstawę publikowanych danych stanowiły sprawozdania wójtów, którzy „świadomi, że nikt liczb nie będzie sprawdzał na miejscu, stawiali liczby dość dowolne, a niekiedy wprost niedorzeczne”³. Stąd też dane te przy-

mować trzeba z dużą ostrożnością. Szczegółowej oceny tych materiałów pod kątem ich przydatności do badań nad stanem i ruchem naturalnym ludności dokonali B. Bornstein⁴ i S. Szulc⁵. Nawet pierwszy powszechny spis ludności z 1897 r. daleki był od doskonałości. Stąd też od dawna zwraca się uwagę na konieczność wprowadzenia korekt do urzędowej statystyki⁶.

W swoich badaniach S. Wiech wykorzystywał także prasę, pamiętniki i wspomnienia, a także bogate materiały archiwalne. Na s. 14 chodzi chyba o zasób, a nie sposób źródeł. W wykazie wykorzystanej literatury zabrakło cennej monografii Pilicy⁷.

Praca S. Wiecha dotyczy miasteczek guberni kieleckiej. Pod terminem tym Autor rozumie nie tylko miejscowości, które zachowały status miasta (na s. 19 błędnie mowa o stacucie) po reformie 1869 r. (Chęciny, Chmielnik, Działoszyce, Miechów, Olkusz i Pińczów), ale i ponad dwadzieścia osiedli, które utraciły prawa miejskie i spadły do rangi osad. Autor nie opiera się więc na kryterium prawnym, ale bierze pod uwagę liczbę mieszkańców i ich strukturę zawodową. Uważa, że tylko w niektórych osadach dominowała ludność utrzymująca się z uprawy roli (Koszyce, Kurozwęki, Kurzelów, Opatowiec, Sobków), a pozostałe pełniły funkcje miasteczek. Przesadne chyba, przynajmniej dla omawianego terenu, jest stwierdzenie, że w wyniku

¹ S. Marcinkowski *Miasta Kielecczyny. Przemiany społeczno-gospodarcze 1815–1869*. Warszawa–Kraków 1980

² W. Caban *Spółeczeństwo Kielecczyny 1832–1864*. Kielce 1993, s. 129–161

³ L. Krzywicki *Organizacja statystyki i wydawnictwa statystyczne poświęcone sprawom gospodarstwa wiejskiego*. W: *Stosunki rolnicze Królestwa Kongresowego*. Red. S. Janicki. Warszawa 1918, s. 579

⁴ B. Bornstein *Analiza krytyczna danych statystycznych, dotycząca ruchu ludności b. Królestwa Polskiego*. Warszawa 1920

⁵ S. Szulc *Wartość materiałów statystycznych dotyczących stanu ludności b. Królestwa Polskiego*. Warszawa 1920

⁶ Zob. chociażby I. Gieysztor *Wstęp do demografii historycznej*. Warszawa 1976, s. 50–63.

⁷ H. Błażkiewicz *Pilica. Zarys dziejów miejscowości*. Kraków 1992

reformy miejskiej z 1869 r. „miejscowości liczące nawet kilkadziesiąt tysięcy mieszkańców zaliczono niekiedy w poczet wsi” (s. 17). Przecież nawet gubernialne Kielce w 1869 r. liczyły niespełna 8700 mieszkańców (s. 22). Kielce jako jedyne na terenie guberni miasto pozostają poza zakresem zainteresowań Autora.

W rozdziale I Autor omawia wielkość i zabudowę miasteczek z uwzględnieniem ich rynków i zabytków architektonicznych (s. 15–79). W kolejnym rozdziale analizuje „czynniki determinujące rozwój i upadek miasteczek” (s. 80–125). Na rozwój miasteczek nie miał znaczącego wpływu przemysł, rozwinięty silniej jedynie w powiecie olkuskim (s. 83–84). Krystyn August Moes zbudował kilka zakładów przemysłowych: młyn parowy, farbiarnię i olejarnię w Pilicy, fabrykę kortów i sukna w pobliskim Sławniowie i papiernię w Wierbce⁸. Kwestia wpływu podmiejskich zakładów przemysłowych na rozwój miast jest jednak trudna do uchwycenia w źródłach. Przy omawianiu cukrowni „Lubna” warto wspomnieć wydaną w tym samym roku pracę H. Oziębłowskiego i S. Przybyszewskiego⁹. Najciekawszy chyba rozdział III dotyczy społeczności małomiasteczkowej (s. 126–215). Jego cennym uzupełnieniem jest wydana równocześnie inna praca Autora, poświęcona małomiasteczkowym rzemieślnikom¹⁰. Obie rozprawy, zwłaszcza dzięki solidnemu wykorzystaniu szerokiej bazy źródłowej, stanowią istotny wkład Autora w badania historii społeczno-gospodarczej regionu świętokrzyskiego w 2. połowie XIX i początkach XX w.

Zenon Guldon

KSIEGA WIADOMOŚCI HISTORYCZNO-STATYSTYCZNYCH WIELKIEGO PIECA W REJOWIE. Z materiałów opracowanych przez Wacława Różańskiego do druku przygotowali Andrzej Rembalski i Zbigniew J. Wójcik, Kielce 1995, Towarzystwo Przyjaciół Górnictwa, Hutnictwa i Przemysłu Staropolskiego, ss. 151 + 12 ilustr.

Dla poznania dawnego stanu górnictwa, hutnictwa i przemysłu metalowego w Staropolskim Okręgu Przemysłowym istotne znaczenie mają kroniki zakładowe, pozwalające prześledzić technikę i rozmiary produkcji. W 1979 r. wydana została pisana w latach 1842–1882 kronika białogońska, której rękopis znajduje się w zbiorach Muzeum Narodowego w Kielcach¹. Jeszcze w okresie powojennym w Muzeum Świętokrzyskim znajdowały się kroniki wielkich pieców w Bzinie i Parszowie². Przedmiotem omawianego wydawnictwa jest kronika wielkiego pieca w Rejowie. Publikację kroniki przygotował W. Różański, emerytowany profesor Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie. Po jego śmierci w 1994 r. wydawnictwo do druku przygotowali A. Rembalski i Z. J. Wójcik. Na istotne znaczenie kroniki zwracał uwagę M. Radwan³.

Do początków XIX w. Rejów stanowił własność opactwa cysterskiego w Wąchocku. Już w XV w. w dobrach tych funkcjonowały kuźnie żelaza w Bzinie i Krzyżowej Woli. Z 1530 r. pochodzi najstarsza wzmianka o kuźnicy w Żyrcinie, w 1662 r. nazywanym już Rejowem. W 1754 r. zbudowano półwielki piec w Bzinie, w 1770 r. – wielki piec w Rejowie i w 1789 r. – wielki piec w Starachowicach⁴. W 1838 r. Bank Polski wybudował w Rejowie nowy wielki piec. Jego kronika, obejmująca dzieje zakładu do 1869 r., stanowi przedmiot omawia-

¹ *Opis geograficzno-historyczny i statystyczno-techniczny zakładów rządowogórnicznych w Oddziale Białogon (do 1882 roku)*. Wyd. R. Guldon i L. Stępkowski. Kielce 1979

² M. Radwan *Księga Rejowska*. „Hutnik” t. 20: 1953 nr 1, s. 1; *Świadectwo Pawła Bolesława Podczaszyńskiego o stanie techniki hutnictwa i górnictwa żelaznego w Zagłębiu Staropolskim z r. 1842*. Wyd. M. Radwan. „Studia z Dziejów Górnictwa i Hutnictwa” t. 1, 1957, s. 365

³ M. Radwan *Księga...*, s. 1–6

⁴ K. Zemela *Rejów w XVI–XVII wieku. Dzieje cysterskiej osady kuźniczej*. W: *Szkice do historii*. Skarżysko-Kamienna 1993, s. 29–46; Z. Guldon, J. Kaczor *Górnictwo i hutnictwo w Staropolskim Okręgu Przemysłowym w drugiej połowie XVIII wieku*. Kielce 1994, s. 53–54

⁸ Tamże, s. 232–234

⁹ H. Oziębłowski, S. M. Przybyszewski *Cukrownia „Lubna” 1845–1995. Materiały i szkice do dziejów Cukrowni „Lubna” i Kazimierzy Wielkiej*. Kazimierza Wielka 1995

¹⁰ S. Wiech *Rzemieślnicy małych miasteczek guberni kieleckiej w latach 1870–1914*. Kielce 1995